

ORTA ƏSRLƏR TARİXİ
HÖKMDARLAR VƏ SƏRKƏRDƏLƏR

ATTILA

452-ci ilin soyuq yaz səhəri idi. Böyük bir ordu qaliblərə xas arxayınqla çöl boyu irəliləyirdi. Arxada fəth olunmuş ölkələr, irəlidə isə vaxtilə dünyaya meydan oxuyan «əbədi şəhər» - Roma dururdu.

Səhərin alatoranlığında döyüşçülər Roma tərəfdən gələn üç atlını yaxaladılar. Gələnlərin silahı yox idi, ruhani geyimində idilər. Onlardan ən yaşlısı hökmdarla görüşmək istədiyini bildirdi. Ağsaçlı bu nurani qocanı bir atlının hüzuruna gətirdilər. Bu adam nə geyimi, nə silahı ilə başqa döyüşçülərdən fərqlənmirdi. Yalnız amirane duruşu, məğrur və zəhmli baxışları onun adi əskər olmadığını göstərirdi. Ahıl romalı müşayiətçilərin köməyi ilə atdan düşüb hökmdarın önündə diz çökdü.

Bu şəxs Avropada «Tanrının qamçısı» adlandırılan hun hökmdarı Attila, önündə diz çökən isə xristian dünyasının dini başçısı papa I Leo idi...

Hun girovu tərslik edir

Türk xalqlarının qədim əcdadları olan hunlar eramızdan əvvəlki dövrdə Baykal gölü və Monqolustan ərazisində yaşayırdılar. Böyük Hun imperiyası dağıldıqdan sonra 24 hun tayfası əsrlər boyu yaşadıkları yerləri tərk etdilər. Qərbə doğru irəliləyən bu tayfalar 4-cü əsrdə Volqa və Don çayları ərazisində məskunlaşaraq Qərbi Hun və ya Avropa Hun dövləti kimi tanınan güclü dövlət yaratdılar.

Hun tayfalarının qərbə doğru hərəkəti dünyada böyük dəyişikliklərə səbəb oldu. Hunların yolu üstündə yaşayan tayfalar onların təzyiqinə davam gətirməyib yaşadıkları əraziləri tərk edir, qərbə, Avropanın içərilərinə doğru çəkildilər. Tarixdə «xalqların böyük köçü» adlanan bu proses bir neçə əsr çəkdi.

Bu dövrdə Avropanın böyük bir hissəsi Roma imperiyasının tərkibinə daxil idi. Əvvəlki gücünü itirən Roma IV əsrdə iki hissəyə - Qərbi və Şərqi imperiyalara parçalanmışdı. Qərb hissəsi, paytaxtı Ravenna olsa da, yenə Roma dövləti adlanırdı. Şərq hissəsi isə paytaxtı Konstantinopol olan Bizans dövləti idi. «Qocalmış» Roma onun sərhədlərini pozan tayfaların qarşısını çətinliklə alırdı. Dövləti qoruyub saxlamağa çalışan romalılar Hun imperiyasının qüdrətini görüb onunla «mehriban» davranmağa çalışırdılar. Onların hunlarla bağladığı müqaviləyə əsasən Roma hər il Hun dövlətinə 350 librə qızıl verməli və bunun müqabilində hun ordusu Romanın apardığı müharibələrdə ona kömək göstərməli idi. O dövrün qayda-qanunlarına görə müqavilə bağlayan tərəflər bir-birinə girov verməliydi. Girov verilənlər adətən dövlət başçısının yaxın adamları olurdu.

Hun hökmdarı Rua kimin girov verilməsini götür-qoy edib qardaşı oğlu Attilanı seçmişdi. O, Roma dövləti və siyasəti barədə dəqiq məlumat almaq istəyirdi. Belə məlumatı isə dərin müşahidə qabiliyyətinə malik olan Attila verə bilərdi.

Attila 406-cı ildə anadan olmuşdu. O, hökmdar nəslindən idi. Atası Muncuk tez vəfat etdiyindən Attila əmisi Ruanın himayəsində tərbiyə almış, döyüş sənətini və orduya rəhbərliyi də ondan öyrənmişdi.

Uşaqılıqdan gücü, çevikliyi və ağılı ilə yaşıdlarından fərqlənən Attilanın özünəməxsus düşüncə tərzı var idi - hər bir məsələni dərinlən öyrənməyi və qiymətləndirməyi bacarırdı. Döyüşlərə adi əskər kimi başlayan Attila tez bir zamanda 1000 nəfərlik qoşun dəstəsinin başçısı təyin edilmişdi. Attilanın sərkərdəlik istedadı, qalibiyyətli döyüş manevrləri, əskərləri ruhlandırmaq və öz arxasınca aparmaq bacarığı hətta ən təcübəli hun sərkərdələrini belə heyran qoyur, onunla hesablaşmağa məcbur edirdi.

Girov kimi Romaya göndərilmiş Attila bir neçə il orada qaldı. Roma imperatorunun sarayında ona xüsusi diqqətlə yanaşırdılar. Burada Attilaya gələcəkdə Hun dövlətinin hökmdarı ola biləcək bir adam kimi baxırdılar. Attila Roma cəmiyyətində pozğunluq və riyakarlıq görürdü. Hunlar düşmən hesab etdikləri xalqlarla açıq döyüşə girirdilərsə, Roma «dost» adlandırdığı xalqlar arasında nifaq salıb müharibə törədirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, Attilanın Romada keçirdiyi illər onun dünyagörüşünü genişləndirdi və dövlət xadimi kimi formalaşmasında böyük rol oynadı.

Qardaş qətli hesabına başa gələn birlik

Nəhayət, Rua Attilanın geri qaytarılmasını tələb etdi və Roma imperatoru onsuz da ələ ala bilmədiyi bu adamın qayıtmasına etiraz etmədi. Romanı tərk edən Attila dönüb bir daha şəhərə baxdı. O bu riyakarlıq

və yalan mənbəyinə ancaq müharibə ilə qayıdacağını özü üçün yəqin etmişdi.

Rua tezliklə həyatdan gedəcəyini hiss etmişdi. Ona görə də özündən sonra Hun dövlətini idarə edəcək şəxsləri yanına toplayırdı. Attilanın təcili geri çağırılması da bu səbəbdən idi. Rua Attilanı və onun böyük qardaşı Bledanı hun ordusuna başçı təyin edib Bizans üzərinə göndərdi. Müharibəyə səbəb Bizansın öhdəsinə götürdüyü vergini vaxtında verməməsi və başqa xalqları hunlara qarşı qaldırması idi.

Attila bu yürüşdə özünü mahir sərkərdə kimi göstərdi. Onun başçılığı altında hun ordusu Balkan yarımadasından qasırğa kimi keçdi. Bizans az qala yalvararaq sülh istədi. Sülh müqaviləsinin şərtlərini Attila atdan düşmədən diqqət etmişdi. Tarixə "Konstans sazişi" adı ilə daxil olmuş bu müqavilənin şərtlərinə görə Bizans hər il hunlara 700 librə qızıl ödəməli, hun qaçqınlarını qaytarmalı, hunlarla müharibə aparan tərəfə kömək göstərməməli, Balkan yarımadasının şimal hissəsindən əl çəkməli idi. Bu qələbələr Attilanın orduda nüfuzunu xeyli artırdı.

434-cü ildə Rua vəfat etdi. Hun hökmdarlığına əsas namizəd Bleda idi. Lakin o, Attilanın orduda böyük nüfuzunu görüb hakimiyyəti qardaşı ilə bölüşməli oldu. Dövləti bərabər idarə etdikləri dövrdə Attila şərq, Bleda isə qərb ərazilərinin hökmdarı sayılırdı. Bu dövrdə Hun dövləti Qara dənizdən Reyn çayına qədər olan əraziləri əhatə edirdi. Buraya cənubi Rusiya, Rumıniya və Yuqoslaviyanın şimalı, Macarıstan, Avstriya, cənubi və orta Almaniya daxil idi.

Çox keçmədi ki, qardaşlar arasında narazılıq yarandı. Bleda dövləti möhkəmləndirib sakit həyat sürmək istəyirdi, Attila isə, əksinə, hücumları davam etdirməyi təkid edirdi. Bizans dərhal qardaşlar arasındakı narazılığı düşmənçiliyə çevirməyə çalışdı. Attilaya təsir etməyin çətin olduğunu görən Bizans əsas diqqəti Bledaya yönəltdi. Bledanın qılığına girmiş, onun sarayında yaşayan Bizans əsilzadələri hər vasitə ilə onda qardaşına qarşı inamsızlıq yaratmağa çalışırdılar.

Bizanslılar bir tərəfdən Hun imperiyasına daxil olan xalqları üsyanə təhrik edir, digər tərəfdən isə hun döyüşçülərini yalançı vədlərlə şirnikləndirərək öz tərəflərinə çəkirdilər. Xristian rahibləri ölkə daxilində xristianlığı təbliğ edirdilər. Bu da ölkədə dini təfriqə törəldirdi.

Attila bu hadisələri ürək ağrısı ilə müşahidə edirdi. Qardaşına bir neçə dəfə xəbərdarlıq etsə də, başı eys-ışrətə qarışmış Bleda heç bir tədbir görmürdü. Nəhayət, iş o yerə çatdı ki, böyük bir hun dəstəsi ailələri ilə birlikdə Bizans tərəfinə hərbi xidmətə keçdi. Bu, Attilanın səbrini tükəndirdi və o, Bleda ilə görüşüb ciddi danışmağı qərara aldı. Qardaşların söhbəti alınmadı: səbrsiz Bleda qılıncını sıyırib Attilaya hücum etdi. Hər şey ani olaraq baş verdi. Hücumdan qorunan Attila qardaşının zərbəsini dəf edib cavab zərbəsi endirdi...

Dizi üstə çöküb qardaşının cansız bədənini sinəsinə sıxan Attila göz yaşlarını üreyinə axıtdı. Ayağa duranda gözlərindəki nifrət və qəzəb ətrafındakıları titrətdi. Onu tanıyanlar Attilanın intiqamının amansız olacağına şübhə etmirdilər. Qardaşını hökmdara məxsus hörmətlə dəfn edən Attila bu hadisə barədə danışmağı hamıya qadağan etdi.

pərdəsi altında təfriqə salan, əslində isə Roma və Bizansın kəşfiyyatçıları olan xristian missionerlər ölkədən qovuldular.

Hun dövlətinin tabeliyində 45-ə yaxın xalq yaşayırdı. Attilanın apardığı siyasət nəticəsində onun hakimiyyəti dövründə bir dəfə də olsun üsyan baş verməmişdi. Böyük hun hökmdarı ordunun möhkəmləndirilməsinə xüsusi diqqət verirdi. O, hərbi taktikanı təkmilləşdirir, qoşunlara bacarıqlı şəxslərdən komandirlər təyin edir, dəmir nizam-intizam yaradırdı,

Ölkədə əmin-amanlıq yaradıb, ordunu yenidən təşkil etdikdən sonra Attila müharibəyə başladı. Onun hədəfi qardaşının ölümündə günahkar hesab etdiyi Bizans idi. Konstantinopol üzərinə yerişən Attila öz döyüşçülərini qorumaq məqsədilə taktiki manevrlərdən istifadə edirdi. Onun göstərişi ilə hun ordusu gözlənilmədən düşmə-nə yaxınlaşır, zərbə endirib geri çəkilir, təkrar hücumla düşməni darmadağın edirdi. Attilanın bu taktikası qarşısında heç bir ordu dayana bilmirdi.

Hun ordusu artıq Konstantinopolun qala divarları qarşısında dayanmışdı. Bizans imperatoru başını itirmişdi. Şəhərdən gələn ağlamaq və yalvarış səsləri qala divarlarından kənarda eşidilirdi. Bizanslılar Attilanın allah tərəfindən onları günahlarına görə cəzalandırmaq üçün göndərildiyini söyləyirdilər. O gündən bütün xristianlar Attilanı «tanrının qamçısı» adlandırmağa başladılar. Bizanslıların yalvarışları, bir daha Hun dövlətinə qarşı çıxmayacaqları haqda andları Attilanı rəhmə gətirdi. O, Bizansdan xərac kimi 2 ton qızıl alaraq döyüşçülərini səxavətlə mükafatlandırdı və qalib kimi geri döndü.

Geri qayıtdıqdan sonra Attila yeni şəhər saldırıb onu paytaxt elan etdi. Bu şəhər bir çox Avropa dillərində indi də Hunqariya adlanan Macarıstanın ərazisində yerləşirdi.

Attila dünyanın müxtəlif dövlətlərindən gəlmiş səfirləri öz sarayında qəbul edirdi. Bu sarayda onunla görüşmüş bir çox avropalılar - qot tarixçisi İordan, Bizans elçisi Priskos öz xatirələrində Attilanın

şəxsiyyətinə olan heyranlıqlarını gizlədə bilməmişlər. Onların yazdığına görə Attila bəstəboy, enlikürek bir adam idi, xırda, qıyıq gözləri, yastı, iri burnu, çal saqqalı var idi. Nadir hallarda gülümsəyir, zarafat edirdi. Dünya malına, ləl-cəvahirata biganə idi - taxta qabda çörək yeyir, adi əskərlər kimi geyinir, silahına daş-qaş taxmırdı. Ona yalan danışmaq mümkün deyildi, çünki iti, zəhmli baxışları sanki adamın ürəyinə sancılırdı. Bu baxışlar altında günahı olan heç bir bəndə tab gətirə bilmirdi. Bununla belə, «Tanrının qamçısı» ədalətli idi, cəzalandırmağı da bacarırdı, bağışlamağı da. Ona pənah gətirənlərə həmdərd, etibar etdikləri ilə lütfkar idi.

Attila hər gün sarayının qarşısında açıq havada məhkəmə qururdu. Kimliyindən asılı olmayaraq hər bir adam öz dərdi, şikayəti ilə ona müraciət edə bilərdi. O isə şikayət, yaxud xahişlə gələnləri heç vaxt cavabsız qaytarmır, həmişə ədalətli qərar verirdi.

448-ci ildə Bizans Attiladan canını qurtarmaq üçün ona qarşı sui-qəsd hazırlamışdı. Bizansın baş saray xədimi Attilanın elçisi Edekona böyük pul vəd edərək onu sui-qəsdə həyata keçirməyə razı salmışdı. Lakin Attila ilə görüşdə onun nəzərləri qarşısında özünü itirən Edekon hər şeyi açıb danışmışdı. Attila Bizansa səfirlərini göndərərək ağır təhdidlərlə bu işin təşkilatçısının başını istəmişdi. Çətin vəziyyətdə qalan Bizans hun sarayına Bizans əsilzadələrindən ibarət elçi heyəti göndərərək bu məsələni yoluna qoymağa cəhd etmişdi. Gözlənilməyən əksinə olaraq Attila elçiləri çox hörmətlə qəbul etmişdi. O, hətta əvvəl istədiyi torpaqlardan imtina etdiyini bildirmiş, heç bir haqq istəmədən Bizans əsirlərini qaytarmışdı. Bütün bunların əvəzində Attila yalnız Bizans saray xədiminin başının göndərilməsini israr etmişdi. Çıxılmaz vəziyyətə düşmüş Bizans Attilanın bu istəyini yerinə yetirməli olmuşdu.

Avropanın fəthi

Bizansdan sonra Hun dövlətinin ən təhlükəli rəqibi Roma idi. Attila bu ölkədə baş verənləri diqqətlə izləyirdi. Roma da öz növbəsində Hun dövlətini və Attilanı məhv etmək üçün yollar axtarırdı. Bu məqsədlə bir neçə alman tayfaları ilə ittifaq yaratmışdı. Attila bütün bunları bilir və Roma ilə müharibəyə başlamaq üçün bəhanə axtarırdı. Gözlənilmədən belə bir bəhanə Romanın özündən gəldi. Roma imperatoru Valentinianın bacısı Honoriya Attilaya məktub və üzüyünü göndərərək ona ərə getməyə hazır olduğunu bildirdi. Attila evli olsa da, bu izdivacın Romaya sahib olmaq imkanı verəcəyini düşünərək Valentinianın yanına elçilərini göndərdi. Lakin Valentinian da Attilanın əsl məqsədini başa düşürdü və buna görə də elçilərə rədd cavabı verdi. Bundan hiddətlənən Attila 451-ci ildə Romaya müharibə elan etdi.

Hunlar müharibəyə hazırlaşan vaxt bir çoban skif adəti üzrə tiyə-

si yuxarı basdırılmış qədim bir qılınc tapıb onu Attilanın hüzuruna gətirir. Yürüş ərəfəsində qılıncın tapılmasını uğurlu əlamət sayan Attila: «Bu müqəddəs qılınc mənə tanrı tərəfindən dünyanı fəth etmək üçün göndərilib!» - deyərək onu başı üzərinə qaldırdı. Onu dinləyən on minlərlə hun döyüşçüsü bir ağızdan «Bizi döyüşə apar!» - deyə hayqırdı.

Romada Attilanın qılinc əhvalatı əsl vahimə yaratmışdı. «Tanrının qamçısı» indi əlinə tanrı qılıncı götürmüşdü. Bundan sonra onun qarşısında kim dayana bilərdi! Romalıların inamına görə bu, müharibə allahı Aresin, yəni Marsın qılinci idi və bu qılınca sahib olan dünyaya sahib olacaqdı.

451-ci ildə Attilanın başçılığı altında ordu Reyn çayını keçib Roma imperiyasının ərazisinə daxil oldu. Bu orduda hunlara tabe olan alman tayfalarının da döyüşçüləri iştirak edirdi. Qalliyada qarşısına çıxan şəhərləri tar-mar edən hun ordusu Orlean şəhəri ətrafında düşərgə saldı. Elə bu zaman Attilanın kəşfiyyatçıları İtaliya tərəfdən böyük bir ordunun onlara tərəf gəldiyini xəbər verdilər. Attila şəhərin mühasirəsini buraxıb ordusunu Şalon düzənliyinə tərəf çəkdi. Burada o, Roma ordusuna kimin başçılıq etdiyini öyrəndi və bu xəbər onu sarsıtdı.

Əslən romalı olan bu şəxs uzun illər hun sarayında yaşamış Aeti idi. Attila vaxtilə onunla dostluq etmiş, birgə döyüş təlimi keçmişdi. Əslində Aeti məhz hunların köməyi ilə Romada yüksək mənəbə sahibi olmuşdu. Attilaya təsir edən də uşaqlıq dostunun dönüklüyü idi: «O, əsl romalı olduğunu sübut etdi».

Aetinin Katalaun düzənliyində mövqə tutduğunu öyrənən Attila ordusunu həmin istiqamətdə apardı. Hələ heç kim Attilanı döyüş ərəfəsində belə qayğılı görməmişdi. O bilirdi ki, Aeti hunların döyüş taktikasına bələddir. Döyüş meydanını gözdən keçirən Attilanın narahatçılığı bir az da artdı. Aeti döyüş üçün hər tərəfdən açıq, çala-çuxurlu bir yer seçmişdi. Bütün bunlar ordunun əsas zərbə qüvvəsini təşkil edən hun suvarilərinin üstünlüyünü azaldır, Attilanı sürətli manevr imkanından məhrum edirdi.

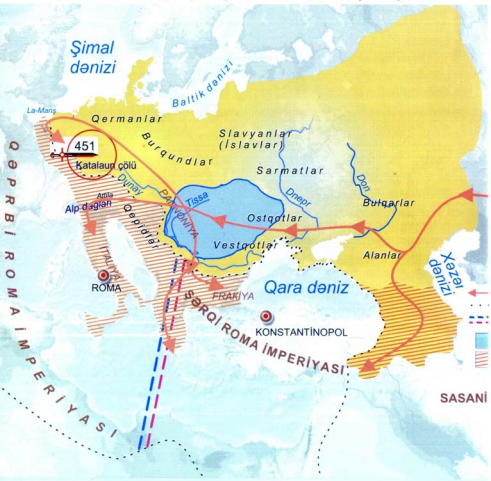
Döyüş gününün səhəri Attila çox tutqun görünürdü. Şamanlar ona döyüşün uğursuz olacağını söyləmişdilər.

Günortaya yaxın hər iki tərəf bir-birinə doğru hərəkət etdi və dünya tarixində ən qanlı döyüş kimi tanınan Katalaun döyüşü başladı. Bütün meydan boyu amansız əlbəyaxa çarpışma gedirdi. Axşama yaxın romalılar hun ordusunu sıxışdırmağa başladılar. Bunu gören Attila ehtiyatda saxladığı hunların qarşısına çıxıb onları hücumla səslədi və bu dəstə ilə irəli atılıb düşməni geri çəkilməyə məc-

bur etdi. Döyüş bütün günü davam etdi. Ancaq qaranlığın düşməsi hər iki tərəfi döyüşü saxlamağa vadar etdi. Hər iki tərəf ağır itkilər vermişdi. Bu qanlı döyüşdə 165 min nəfərdən çox ölən olmuşdu.

Katalaun döyüşü Attilanın qələbə ilə başa vura bilmədiyi ilk və yeganə döyüş idi. Ertəsi gün Attila döyüşü davam etdirməyib geri çəkildi. O, ordusu üçün əlverişli olmayan ərazidə döyüşmək istəmirdi. Onun geri çəkilməsini məğlubiyyət sayan Roma və Bizans bayram edirdi. Lakin Roma ordusu da o qədər itki vermişdi ki, hunları təqib edə bilmədi.

Attila ordusuna bir neçə ay dinclik verdikdən sonra qüvvəsini cəmləyib yenidən yürüşə başladı. Bu dəfə o, birbaşa İtaliya üzəri-

nə hücum etdi. Şimali İtaliya və Adriatik dənizi sahilində olan şəhərlər tamamilə yandırılıb dağıdıldı. Bu şəhərlərin əhalisi hun atlarının üzüb keçə bilmədiyi xırda adalara qaçdılar. Sonralar burada Venesiya şəhəri meydana gəldi.

Şimali İtaliyanı yerlə-yeksan etmiş hun ordusu Romaya aparan yolla irəliləyirdi. Romanın hunlarla döyüşə girməyə cəsarəti çatmırdı. Roma sərkərdəsi Aeti qoşun toplamaq adı ilə aradan çıxmışdı. Artıq «əbədi şəhərin» hun süvarilərinin tapdığı altda qalacağına şübhə yox idi. Məhz bu yürüş zamanı Attilanın Roma papası I Leo ilə görüşü baş verdi...

Hun yürüşləri
III əsrdə Roma imperiyasının sərhədləri
Şərqi və qərbi Roma imperiyasının sərhədləri

Avropa Hun dövlətinin mərkəzi olmuş ərazi

Müəyyən müddət Avropa Hun imperiyasının təsiri altında olmuş ərazilər

DÖVLƏTİ

...Leo əllərini Attilaya doğru uzadıb, onu Romaya rəhm etməyə çağırırdı. Attila cəld atdan enib bu ahıl adamı ayağa qaldırdı. O, Leoya çaşqınlıq və heyrətlə baxırdı. Attilanı heyrətə salan Leonun sözləri yox, cəsarəti idi. Bütün Roma sərkərdələrinin qorxudan qaçıb gizləndiyi bir vaxtda bu zəif qo-canın cəsarəti Attilada ona qarşı rəğbət oyatdı. O, din başçısının sözünü yerə salıb onu təbəələri arasında hörmətsiz etmək istəmədi. Attila Roma papasını yola salıb hun ordusuna geri dönmək əmrini verdi.

Attila Avropanı yalnız qılıncı ilə deyil, həm də alicənablığı ilə fəth etdi. O, mənəvi qələbə qazanmışdı. Öz hərəkəti ilə Attila romalıların barbar saydıqları hunların mənən onlardan daha yüksəkdə durduğunu göstərmişdi. Yəqin buna görə Avropanın bir çox xalqları Attilanı öz milli qəhrəmanı hesab edirlər.

453

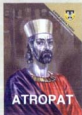
-cü il martın 15-də böyük toy məclisi qurub misilsiz bir alman gözəli ilə evlənen Attila həmin gecə burnundan açılan qanaxma nəticəsində vəfat etdi. Xalq arasında belə bir xəbər də yayılmışdı ki, onu yenicə evləndiyi arvadı yatdığı yerdə qətlə yetirib...

Attilanın ölümü hunları yasa qər qət etdi. Onun nəşini iç-içə qızıl, gümüş və poladdan düzəldilmiş tabuta qoyaraq dəfn etdilər. Deyirlər, Attilanın qəbrinin tapılmaması üçün Tissa çayının qollarından biri qəbrin üstündən keçirilmiş və bu işin şahidləri öldürülmüşdü.

Oğulları Attilanın yerini tuta bilmədilər. Ölkədə hərcmərclik, hakimiyyət uğrunda müharibələr başladı və Hun dövləti dağıldı. Hunların bir hissəsi əcdadlarının 5 əsr əvvəl gəldiyi yolla geri qayıtdılar, digərləri isə Avropada qalıb yerli tayfalarla qarışdılar...

HÖKMDARLAR VƏ SƏRKƏRDƏLƏR

ATTILA

Müəllif
Redaktor
Rəssam:
Dizayn:

Elşən Qasımov
Rəfiq İsmayılov
Aydın Tağıyev
Tale Məlik
Rəfiq İsmayılov

Format 60x84/16, 0,5 çap vərəqi.

Tiraj 1000 nüsxə.

OKA-Ofset nəşriyyat-poliqrafiya
mərkəzində çap olunmuşdur.

© Altun Kitab, 2007

Tel.: 431 03 45; 431 51 76

ALTUN

KITAB

0.60 AZN